

Скляр Вікторія Григорівна
Ємець Олександр Михайлович
Скляр Юрій Леонідович

Сумський національний аграрний університет
40021, Україна, Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160;
skvig@ukr.net

БІОРИЗНОМАНІТТЯ ПРОЕКТОВАНОГО ЗАКАЗНИКА «КАЛІЇВСЬКИЙ»

На тепер у Сумській області розробляється низка проектів створення нових територій, об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, зокрема, заказника «Каліївський». Місцевість, перспективна для створення цього ландшафтного заказника, розташовується на північний схід від північної околиці с. Каліївка Шосткинського району. Вона охоплює територію площею близько 150 га.

Це рівнинна, слабохвиляста територія. Відповідно до фізико-географічного районування вона відповідає Середньодеснянсько-Нижньошосткинському району області Новгород-Сіверського Полісся зони мішаних лісів Східно-Європейської рівнини [1]. За геоботаничним районуванням належить до Шосткинського району Чернігівсько-Новгородсіверського округу Поліської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області [2]. За зоогеографічним районуванням репрезентує підділянку Східного (Чернігівського та Новгород-Сіверського) Полісся ділянки Східноєвропейського мішаного лісу району Мішаного, листяного лісу та лісостепу Східно-Європейського округу Європейсько-Західно-Сибірської провінції Бореальної Європейсько-Сибірської підобласті Палеоарктичної області [3].

У межах території пропонованого заказника представлена система знижень. В деяких із них раніш розташовувались невеличкі озерця. Зараз тут панують монодомінантні угруповання із домінуванням одного із зазначених видів: очерету південного (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.), осоки лисячої (*Carex vulpina* L.), осоки гостровидної (*Carex acutiformis* Ehrh.), куничника наземного (*Calamagrostis epigeios* (L.) Roth), зніту вузьколистого (*Chamaenerion angustifolium* (L.) Scop.). Проективне покриття цих видів варіює у межах 60 – 75 %. У складі зазначених угруповань також зростають вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris* L.), вовконіг європейський (*Lycopus europaeus* L.), деревій цілолистий (*Achillea ptarmica* L.), живокіст лікарський (*Symphytum officinale* L.), звіробій звичайний (*Hypericum perforatum* L.), пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare* L.), латук дикий (*Lactuca seriola* L.).

Зазначені угруповання чергуються із осередками чагарникової рослинності з домінуванням верб: верби тритичинкової (*Salix triandra* L.), верби кошикової (*Salix viminalis* L.), верби п'ятитичинкової (*Salix pentandra* L.), верби попелястої (*Salix cinerea* L.), верби козячої (*Salix caprea* L.). На дослідженій території активно відбувається природне відновлення берези повислої (*Betula pendula* Roth), репрезентоване значною кількістю підросту (від дрібного до великого). Поодинокі трапляються кущі крушини ламкої (*Frangula alnus* Mill.). Біля верб зростають кропива дводомна (*Urtica dioica* L.), підмаренник чіпкий (*Galium aparine* L.), фалакролома однорічна (*Phalacrolooma annuum* (L.) Dumort.) та *Lactuca seriola*.

На підвищених та, відповідно, сухіших територіях, сформувалися молоді та середньовікові березові (із *Betula pendula*), соснові (із *Pinus sylvestris* L.), сосново-березові ліси. Вони здебільшого мають досить високу зімкнутість (у межах 0,8 – 0,9). Разом з тим ділянки зімкнутого деревостану досить часто чергуються із галявинами.

Під наметом лісу виявлені хвощ лісовий (*Equisetum sylvaticum* L.), *Calamagrostis epigeios*, тонконіг лучний (*Poa pratensis* L.), осока шершава (*Carex hirta* L.), тимофіївка лучна (*Phleum pratense* L.), грястиця збірна (*Dactylis glomerata* L.), мітлиця собача (*Agrostis canina* L.), жовтець їдкий (*Ranunculus acris* L.), фіалка лісова (*Viola reichenbachiana* Jord. ex Boreau), горошок мишачий (*Vicia cracca* L.), люпин багатолістий (*Lupinus polyphyllus* Lindl.), парило звичайне (*Agrimonia eupatoria* L.), енотера дворічна (*Oenothera biennis* L.), деревій майже звичайний (*Achillea submillefolium* Klokov & Krytzka), цмин пісковий (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench), полин гіркий (*Artemisia absinthium* L.), щавель кислий (*Rumex acetosa* L.), *Hypericum perforatum*. Тут виявлена популяція перстачу прямостоячого (*Potentilla erecta* (L.) Raeusch.). Незважаючи на значне видове різноманіття, загальне проективне покриття ярусу трав здебільшого становить 20 – 30 %. У межах лісу має місце природне відновлення *Betula pendula*, *Pinus sylvestris*, представлене сходами та дрібним підростом.

Під наметом середньовікового сосново-березового лісу виявлена любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.) – вид, занесений до «Червоної книги України» (2009) [4]. Її популяція є досить багаточисловою: нараховано 37 особин. Однак абсолютна більшість (майже 90 %) ще не досягли генеративної зрілості. Квітучих рослин мало – виявлено лише три особини.

На підвищених ділянках також репрезентовано трав'янисті угруповання, у формуванні яких беруть участь хвощ польовий (*Equisetum arvense* L.), *Calamagrostis epigeios*, *Poa pratensis*, костриця лучна (*Festuca pratensis* Huds.), трясунка середня (*Briza media* L.), біловус стиснений (*Nardus stricta* L.), осока заяча (*Carex leporina* L.), *Carex hirta*, *Agrostis canina*, перстач гусячий (*Potentilla anserina* L.), *Ranunculus acris*, *Vicia cracca*, дрік фарбувальний (*Genista tinctoria* L.), люцерна лежача (*Medicago falcata* L. agg.), лядвенець рогатий (*Lotus corniculatus* L.), чебрець повзучий (*Thymus serpyllum* L.), гвоздика дельтовидна (*Dianthus deltoids* L.), фіалка гірська (*Viola montana* L.), *Agrimonia eupatoria*, *Oenothera biennis*, нечуйвітер волохатий (*Hieracium pilosella* L.), *Achillea submillefolium*, *Hypericum perforatum*, *Helichrysum arenarium*, *Artemisia absinthium*, *Rumex acetosa*, полин звичайний (*Artemisia vulgaris* L.), королиця звичайна (*Leucanthemum vulgare* Lam). У цих угрупованнях зазвичай домінують *Equisetum arvense* та *Poa pratensis*. Їхнє проективне покриття, відповідно, здебільшого становить 30 – 35 % та 10 – 15 %.

Чагарникові, лісові та лугові ценози обумовлюють суттєву строкатість фауністичного комплексу території. У різнотрав'ї луків широко представлений комплекс безхребетних тварин, серед яких домінують комахи. Типовими тут є: ологолюбні види прямокрилих – кобилка болотяна (*Stethophyma grossum*), трав'янка зелена (*Omocestus viridulus*), коник зелений (*Tettigonia viridissima*); денні метелики – павичеве око (*Aglais io*), сонцевик будяковий (*Vanessa cardui*), адмірал (*Vanessa atalanta*), сонцевик кропив'яний (*Aglais urticae*), синявець ікар (*Polyommatus icarus*), кутокрилка с-біле (*Polygonia c-album*), перламутрівка велика або підсрібник великий (*Argynnis paphia*), синиця болотяна (*Coenonympha tullia*). Останні два види є регіонально рідкісними метеликами Сумщини і внесені до «Переліку

видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області» [5].

На менш зволжених ділянках луків трапляється ящірка прудка (*Lacerta agilis*), яка має охоронний статус МСОП рівня LC, та занесена до Додатку II Бернської конвенції. Типовими є миша польова (*Apodemus agrarius*) та нориця звичайна (*Microtus arvalis*).

Зарості чагарників населяють типові для таких ценозів птахи. Зокрема тут трапляються очеретянка чагарникова (*Acrocephalus palustris*), синьошійка (*Luscinia svecica*), кропив'янка сіра (*Sylvia communis*). Птахи мають охоронний статус МСОП рівня LC [6] та занесені до Додатку II Бернської конвенції [7].

Найбільшим різноманіттям видів вирізняються лісові ценози. Найбільш численними тут є птахи, з числа яких типові: зяблик (*Fringilla coelebs*), вівчарик весняний (*Phylloscopus trochilus*), вівчарик жовтобровий (*Phylloscopus sibilatrix*), синиця велика (*Parus major*), синиця чубата (*Parus cristatus*), кропив'янка садова (*Sylvia borin*), вивільга (*Oriolus oriolus*), кропив'янка чорноголова (*Sylvia atricapilla*), вільшанка (*Erithacus rubecula*). Поживу для себе тут знаходять дятел середній (*Dendrocopos medius*), дятел сирійський (*Dendrocopos syriacus*), крутиголовка (*Jynx torquilla*). Згадані птахи мають охоронний статус МСОП рівня LC та занесені до Додатку II Бернської конвенції. Дятел середній та вивільга також занесені до «Переліку видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області».

Ссавців лісових ценозів представляють: лисиця звичайна (*Vulpes vulpes*), кабан (*Sus scrofa*), їжак європейський (*Erinaceus europaeus*), косуля європейська (*Capreolus capreolus*), трапляється ласка (*Mustela nivalis*). Тварини мають охоронний статус МСОП рівня LC, а ласка крім того занесена до Додатку III Бернської конвенції та до «Переліку видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області».

Отже, територія, репрезентує собою досить різноманітні природні комплекси та угруповання: повітряно-водної, чагарникової, лісової та лучної рослинності. Наявні тут природні утворення є типовими для Полісся України. Загалом вони добре збережені. Територія проєктованого заказника вирізняється значним видовим багатством лікарських рослин. Їх популяціям притаманна висока чисельність та життєвість особин, тому вони можуть розглядатися як генетичні резервати цих цінних рослин. Особливу біологічну цінність на цій території має популяція *Platanthera bifolia* – виду, занесеного до «Червоної книги України». Важливими біологічними об'єктами для Сумщини є також: підсрібник великий (*Argyranthemum paphia*), сінниця болотяна (*Coenonympha tullia*), вивільга (*Oriolus oriolus*), дятел середній (*Dendrocopos medius*), ласка (*Mustela nivalis*), що занесені до «Переліку видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області». Созологічна цінність цієї території обумовлюється і наявністю видів, що мають міжнародні ранги охорони.

Після офіційного оголошення охарактеризованої території ландшафтним заказником місцевого значення, актуальним стане питання організації моніторингу за його біорізноманіттям. З урахуванням сучасного стану рослинного та тваринного світу, у межах проєктованого заказника необхідно запроваджувати моніторинг за станом, флори, рослинності та фауни. Особливо ретельного контролю потребують популяції рослин та тварин, що репрезентують раритетну складову біорізноманіття.

Список використаних джерел.

1. *IUCN red list* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iucnredlist.org>
2. *Геоботанічне районування Української РСР / АН УРСР*, Ін-т ботаніки ім. М. Г. Холодного [Т. Л. Андрієнко, Г. І. Білик, Є. М. Брадїс та ін. ; відп. ред. А. І. Барбарич]. – К.: Наук. думка, 1977. – 304 с.
3. *Зоогеографічне районування України* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geomap.land.kiev.ua/zoning-10.html>
4. *Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі* (Берн, 1979) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032
5. Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г. Удосконалена схема фізико-географічного районування України // *Укр. географ. журнал*. – 2003. – №1. – С. 16 –21.
6. *Перелік видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області*. Затвердженого Рішенням Сумської обласної ради від 18.11.2011 р. «Про заходи щодо посилення охорони рідкісних та зникаючих видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області», 19 с.
7. *Червона книга України. Рослинний світ*. Ред. Я.П. Дідух. Київ: Глобалконсалтинг. – С. 565.